

Вікторія Тарасенко,
кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри трудового права
та права соціального забезпечення
Національного університету
«Одеська юридична академія»

УДК 349.3:364.2(330.59+331.215.4)

Право людини на гідний життєвий рівень

Тривалий час достатньо поширеною в суспільстві є думка про те, що гідне життя є морально-етичною категорією, у зв'язку з чим право на достатній або гідний життєвий рівень визначається як суб'єктивне і не закріплене в чинному законодавстві.

Між тим, відсутність в законодавстві чіткого механізму досягнення гідного життєвого рівня, забезпечення високої якості життя, гарантій реалізації права на достатній життєвий рівень, робить таке право суто декларативним.

В теперішній час у період євроінтеграції, проведенні реформ в системі соціального захисту та намаганні побудувати в Україні соціальну державу, зазначена проблема набуває особливої актуальності.

У сучасній науковій літературі дослідження права осіб на гідний або достатній життєвий рівень досліджувалися різними науковцями, серед яких В. Я. Бурак, В. Вігер, Н. Б. Болотіна, Л. Л. Денісова, Н. Дмитренко, О. Любіч, М. М. Папієв, С. М. Прилипка, І. М. Сирота, Б. І. Сташків, М. С. Шаповал, Ю. Харазішвілі та інші. Зокрема, теоретичні та практичні проблеми права лю-

дини на достатній життєвий рівень стали предметом дослідження кандидатської дисертації В. В. Мацюкіна [1]. Однак, на цей час залишається невирішеними достатня кількість питань, які потребують детального наукового дослідження, зокрема визначення гідного рівня життя як соціального права людини, дослідження механізму забезпечення права на гідний життєвий рівень, а також встановлення в чинному законодавстві України належної відповідальності за порушення цього права.

Метою даної статті є дослідження права людини на гідний життєвий рівень за чинним законодавством України та міжнародними нормативно-правовими актами, а також внесення пропозицій щодо удосконалення механізму реалізації цього права.

В статті 1 Конституції Україна проголосила себе соціальною державою, чим визнала людину найвищою соціальною цінністю.

Норми, які закріплюють право людини на гідний або достатній рівень життя, містяться у багатьох міжнародних нормативно-правових актах з прав людини, конституціях сучасних держав, а також зазначене право за-

кріплене у національних нормативно-правових актах сучасних держав.

Відповідно до статті 48 Конституції України кожен має право на достатній життєвий рівень для себе і своєї сім'ї, що включає достатнє харчування, одяг, житло [2, ст. 48]. Зазначене право належить до найважливіших конституційних соціальних прав людини і громадянина.

Згідно зі статтею 25 Загальної декларації прав людини 1948 року життєвий рівень включає харчування, одяг, житло, медичний догляд та необхідне соціальне обслуговування, який є необхідним для підтримання здоров'я і добробуту її самої та її сім'ї [3, ст. 25]. Таким чином, положення статті 48 Основного Закону лише частково відповідають вимогам Декларації. Разом з тим, необхідно пам'ятати, що зазначена Декларація не накладає жодних зобов'язань на держави, норми її є декларативними і не потребують ратифікації. Хоча, вона є, беззаперечно, зразковим документом в сфері прав людини і формує певні соціальні стандарти прав людини.

Разом з тим, положення статті 48 Конституції України повністю відтворюють вимоги статті 11 Міжнародного пакту про економічні, соціальні та культурні права 1966 року, згідно з якою право кожного на достатній життєвий рівень для нього і його сім'ї включає достатнє харчування, одяг і житло [4, ст. 11]. Ратифікувавши цей Пакт в 1973 році, Україна визнала право на достатній життєвий рівень, взяла на себе відповідальність за його забезпечення і тому повинна вживати належні заходи щодо забезпечення здійснення цього права.

Однак відсутність чітких механізмів реалізації цього права свідчить про те, що держава на конституційному рівні поки що не прийняла на себе зобов'язання щодо забезпечення виконання цього права.

16 вересня 2015 року Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію Міжнародної організації праці № 117 про основні цілі та норми соціальної політики, ухвалену на 46-й

сесії Генеральної конференції Міжнародної організації праці 22 червня 1962 року у м. Женеві, яка набирає чинності для України через дванадцять місяців після дати реєстрації її документа про ратифікацію у Генерального директора Міжнародного бюро праці, ратифікувати [5].

Зазначеною Конвенцією МОП № 117 передбачається вжиття заходів на міжнародному, регіональному або національному рівні для сприяння прогресу у таких сферах як, зокрема, охорона здоров'я, житлове будівництво, забезпечення продовольством, освіта, піклування про добробут дітей, становище жінок, поліпшення умов життя в сільських районах, соціальне забезпечення.

Підвищення рівня життя розглядається згідно з цією Конвенцією як основна мета при плануванні економічного розвитку.

Важливим є також положення статті 5 цієї Конвенції, згідно з якою при встановленні прожиткового мінімуму беруться до уваги такі основні сімейні потреби працівників, як продукти харчування та їхня калорійність, забезпечення житлом, одяг, медичне обслуговування та освіта.

16 березня 2016 року Верховна Рада України ратифікувала Конвенцію Міжнародної організації праці № 102 про мінімальні норми соціального забезпечення, ухвалену на 35-й сесії Генеральної конференції Міжнародної організації праці 28 червня 1952 року в м. Женеві. Зазначений документ набирає чинності для України через дванадцять місяців з дати реєстрації документа України про ратифікацію у Генерального директора Міжнародного бюро праці [6].

Конвенція МОП № 102 гарантує громадянам мінімальний рівень базового соціального захисту. Україна приєдналася лише до 9 з 15 розділів зазначеної Конвенції. Відповідно до пункту "b" статті 2 Конвенції Україна бере на себе зобов'язання за такими розділами Конвенції:

розділ II "Медичне обслуговування";

розділ III "Допомога у зв'язку з хворобою";

розділ IV "Допомога по безробіттю";

розділ V "Допомога по старості";

розділ VI "Допомога у випадку трудового каліцтва або професійного захворювання";

розділ VII "Родинна допомога";

розділ VIII "Допомога у зв'язку з вагітністю і пологами";

розділ IX "Допомога по інвалідності";

розділ X "Допомога у зв'язку з втратою годувальника".

Конвенцією МОП № 102 встановлюється, що загальна сума різних видів допомог повинна бути достатня для підтримання здоров'я та належного становища родини отримувача. Розміри допомоги, які визначаються для типового отримувача становлять від 40% (втрата годувальника, інвалідність внаслідок загального захворювання) до 50% (інвалідність та непрацездатність у зв'язку із трудовим каліцтвом) відсотків від загальної заробітної плати звичайного дорослого робітника (чоловіка), залежно від випадку – некваліфікованого або кваліфікованого, із зазначенням відповідних критеріїв.

Таким чином приєднання України до зазначених конвенцій МОП надасть змогу підвищити державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії в нашій країні, побудувати систему пріоритетів у соціальній сфері. Ратифікація зазначених міжнародних стандартів повинна стимулювати законодавця переглянути мінімальні норми соціального забезпечення та гарантувати право на гідний життєвий рівень.

Праву на гідний життєвий рівень приділяється увага також і в міжнародних актах з прав людини регіонального рівня.

Європейська соціальна хартія (переглянута) 1996 року у частині першій, зокрема, зазначає, що держави-учасниці повинні забезпечити умови, за яких усі працівники мають право на справедливу винагороду,

яка забезпечить достатній життєвий рівень для них самих та їхніх сімей. Кожна людина має право на захист від бідності та соціального відчуження. В практиці застосування положень Європейської соціальної хартії (переглянутої) 1996 року «межа пристойності» означає, що будь-який заробіток, суттєво менший національної середньої заробітної плати, не може вважатися достатнім для забезпечення гідного рівня життя, була спочатку встановлена на рівні 68%, а потім знизилася до 60%. Якщо сума заробітку менша, необхідна наявність соціальних, сімейних та податкових пільг для осіб із низьким заробітком. У будь-якому випадку, якщо заробіток менше половини середньої заробітної плати, така винагорода буде вважатися несправедливою [8].

Європейську соціальну хартію 1996 року (переглянуту) Україна ратифікувала в 2006 році, однак не включила до списку зобов'язань держави право працівників на таку винагороду, яка забезпечує їм і їхнім сім'ям достатній життєвий рівень; право на соціальне забезпечення; право на медичну та соціальну допомогу та інші. Це означає безумовне зменшення обсягу соціальних гарантій та неприйняття державою на себе зобов'язань по забезпеченню найважливіших конституційних соціальних прав людини і громадянина.

Європейський кодекс соціального забезпечення (переглянутий) 1990 року містить мінімальні соціальні стандарти, які держави повинні надавати у зв'язку із традиційними соціальними ризиками – хворобою, безробіттям, старістю, трудовим каліцтвом, професійною хворобою, материнством, інвалідністю, втратою годувальника, утриманням дітей [9].

Американська декларація прав і обов'язків людини 1948 р. визнає право кожного, хто працює, на таку винагороду, яка буде пропорційна його здібностям та майстерності і забезпечуватиме рівень життя, достатній для нього і його сім'ї.

Арабська хартія прав людини 2004 р. визначає право кожної людини на достатній рівень життя для себе і своєї сім'ї, а також зобов'язання держав-учасниць щодо справедливого розподілу національного доходу між громадянами.

На думку В. М. Литвиненко поняття гідного рівня життя досить часто інтерпретується в національних та міжнародних правових документах як «достатній рівень», що несе різне змістове наповнення. Він вважає, що достатній рівень означає наявність «мінімуму достатку», який дає змогу виживати особі або сім'ї. Найбільш часто його співвідносять із забезпеченням прожиткового мінімуму. Власне, саме таке сприйняття реалізується у нормах українського соціального законодавства, зокрема тих, що регулюють порядок надання соціальної допомоги, адже саме відсутність у сім'ї доходу на рівні прожиткового мінімуму є підставою для виникнення права на переважну більшість видів державної соціальної допомоги, а різниця між сукупним доходом сім'ї та відповідним прожитковим мінімумом – основою для визначення розміру, наприклад, допомоги малозабезпеченим сім'ям.

Як зазначає Ж. М. Пустовіт, сутністю права на достатній життєвий рівень є можливість достатнього харчування, одягу, житла з метою забезпечення, досягнення певного життєвого рівня.

Н. А. Мяловицька, О. О. Рибак вважають, що достатній життєвий рівень включає в себе не лише право на харчування, одяг та житло, а і на поліпшення умов життя, на медичний догляд, на соціальне обслуговування, на освіту та культуру, які також є необхідною складовою «достатнього життєвого рівня».

На думку В. В. Мацюкіна право людини на достатній життєвий рівень є інтегруючим соціальним правом, яке об'єднує собою не лише усі інші соціальні права в одну цілісну систему, але одночасно зумовлює, певним чином, сутність та зміст пра-

вового регулювання більшості громадянських і політичних прав. З іншого боку його реалізація також суттєво залежить від реалізації цілої низки інших конституційних прав та свобод.

Враховуючи вищезазначені позиції науковців, вважаємо, що гідний життєвий рівень повинен включати в себе все необхідне, достатнє для задоволення першочергових потреб людини - достатнє харчування для підтримки належного стану здоров'я, достатню кількість одягу та взуття, достатній обсяг медичної допомоги, забезпечення житлом, освітою, роботою, належне соціальне обслуговування, забезпечення культурних та духовних потреб людини.

Необхідно констатувати, що чинні в Україні набори продуктів харчування, набори непродовольчих товарів та набори послуг, які покладаються в основу розрахунку прожиткового мінімуму, не забезпечують сьогодні не тільки гідний рівень особи, що включає достатнє харчування, одяг та житло, право на яке передбачено статтею 48 Конституції України, а навіть не забезпечує мінімальних потреб особи.

Для розрахунку вартісних величин набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів та набору послуг використовуються середні споживчі ціни (тарифи) в країні (регіоні). Оскільки розмір прожиткового мінімуму визначається на підставі затверджених ще в 2000 році наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та набору послуг, то закладена вартість продуктів харчування, непродовольчих товарів та послуг (зокрема вартість комунальних послуг, зв'язку) весь цей час не переглядалась.

Розміри мінімальних державних соціальних стандартів і гарантій є заниженими. Прожитковий мінімум є базовим державним соціальним стандартом, який покладається в основу загальної оцінки рівня життя в Україні, визначення критеріїв бідності. На підставі цього соціального стандарту

формується основні державні соціальні гарантії – розмір мінімальної заробітної плати та мінімальної пенсії за віком, визначаються розміри державних соціальних допомог, стипендій, а також інших соціальних виплат [10].

Тому потребує негайного перегляду методика визначення та процедура розрахунку прожиткового мінімуму в Україні, та затвердження нових наборів продуктів харчування, наборів непродовольчих товарів та наборів послуг для основних соціальних і демографічних груп населення з врахуванням реального рівня задоволення потреб особи.

Для забезпечення права людини на гідний життєвий рівень, необхідно:

- привести чинне законодавство в сфері забезпечення прав у відповідність до міжнародних стандартів, впровадити цивілізовані стандарти, реальні та дієві соціальні програми;

- встановити реальний прожитковий мінімум, постійно його переглядати з врахуванням зростання цін на товари та послуги, інфляції та структурних змін наборів товарів та послуг;

- удосконалити методику визначення прожиткового мінімуму з розширенням переліку мінімального набору продуктів харчування, набору непродовольчих товарів та набору послуг;

- закріпити в чинному законодавстві чіткий механізм досягнення гідного життєвого рівня, забезпечення високої якості життя;

- встановити гарантії реалізації права особи на гідний або достатній життєвий рівень;

- для визначення механізму реалізації державою конституційного права кожного на достатній життєвий рівень пропонуємо доповнити статтю 48 Конституції України частиною 2 наступного змісту: «Держава створює умови для ефективного забезпечення кожній людині гідного рівня життя, нормальної життєдіяльності та функціонування» та частиною 3 наступного змісту: «Право на достатній життєвий рівень забезпечується встановленням державних соціальних стандартів та визначенням державних соціальних гарантій на рівні не нижчому ніж прожитковий мінімум, визначений законом».

Список використаних джерел

1. *Мацокін В. В.* Право громадян України на достатній життєвий рівень: автореферат дис.. канд. юрид. наук: 12.00.02 «Конституційне право; муніципальне право»/ В. В. Мацокін – Х., 2008. – 25 с.
2. *Конституція* України: прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
3. *Загальна* декларація прав людини від 10.12.1948 // Офіційний вісник України. – 2008. – № 93. – Ст. 3103.
4. *Міжнародний* пакт про економічні, соціальні та культурні права: Резолюція 2200 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 16 грудня 1966 р.: ратифікований Українською РСР згідно Указом Президії Верховної Ради УРСР від 19.10.1973 року № 2148 // Права людини. Міжнародні договори України, декларації, документи / [упоряд. Ю.К. Качуренко]. – 2-ге вид. – К.: Юрінформ, 1992. – 85 с.
5. *Конвенція* МОП № 117 про основні цілі та норми соціальної політики від 22 червня 1962 року // Офіційний вісник України. – 2015. – № 80. – Ст. 2660.
6. *Конвенція* МОП №102 про мінімальні норми соціального забезпечення від 28 червня 1952 року // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.rada.gov.ua>
7. *Європейська* соціальна хартія (переглянута) від 03.05.1996 № ETS №163 // Відомості Верховної Ради України. – 2007. – № 51. – Ст. 2096.

8. *Литвиненко В. М.* Гідний рівень життя як категорія та соціальне право людини / В. М. Литвиненко // [Електронний ресурс] – Режим доступу http://bookwu.net/book_ukrainske-pravo_991/88_gdnij-rven-zhittya-yak-kategorya-ta-socalne-pravo-lyudini

9. *Європейський* кодекс соціального забезпечення від 06.11.1990 ETS № 139 // [Електронний ресурс] – http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_651

10. *Про* прожитковий мінімум : Закон України від 15 липня 1999 року № 966-XIV // Відомості Верховної Ради України. – 1999. – № 38. – Ст. 348.

Тарасенко В. С. Право людини на гідний життєвий рівень

У статті досліджуються питання закріплення права людини на гідний життєвий рівень в чинному законодавстві та міжнародних нормативно-правових актах, аналізується сутність цього права. Зроблено пропозиції щодо удосконалення механізму його реалізації.

Ключові слова: гідний життєвий рівень, достатній життєвий рівень, прожитковий мінімум.

Тарасенко В. С. Право человека на достойный жизненный уровень

В статье анализируются вопросы закрепления права человека на достойный жизненный уровень в действующем законодательстве и международных нормативно-правовых актах, анализируется суть этого права. Сформулированы предложения по усовершенствованию механизма его реализации.

Ключевые слова: достойный жизненный уровень жизни, достаточный жизненный уровень, прожиточный минимум.

Tarasenko V. Human right on the decent standard of living

The article examines the question of providing the human right to an deserving standard of living in the current legislation and international regulations, analyzes the essence of this right. Suggestions to improve its implementation has been made.

Key words: decent standard of living, adequate standard of living, living wage.